

Egy neves orvostörténész

Herczeg Árpád

Kapronczay Károly

Wladyslaw Szumowski *Az orvostudomány története* című könyve 1939. szeptember első napjaiban – már dúlt a lengyel–német háború – jelent meg magyar nyelven, amely talán a modern és szintetizálásra törekvő orvostörténeti munkák legjobbjának számított. A művet lengyelről Herczeg Árpád (1890–1957), a budapesti orvostudományi kar orvostörténelem magántanára fordította, és kiegészítette kiváló magyar vonatkozású jegyzetanyaggal, bibliográfiával és kronológiával, valamint elvégezte a képválogatást is. A szerző bevezetőjében így írt Herczeg Árpádról: „...Külön kell köszönetemet kifejeznem dr. Herczeg Árpádnak, a budapesti egyetem magántanárának. E könyv II. részének megjelenése után dr. Herczeg, aki a világháború alatt Lengyelországban járván nyelvünkkel megismerkedett, azzal a kérelemmel fordult hozzám, hogy engedjem meg könyvemnek lefordítását magyar nyelvre. Természetesen örömet megadtam az engedélyt. Dr. Herczeg már az 1934. évben akart elkészülni az első két rész lefordításával. Minthogy nem akartam, hogy igen tisztelt fordítóm túl sokáig várakozzék a harmadik részre, megküldtem neki e rész correcturaíveit, egymás után mindjárt, amint a nyomdából kikerültek, hogy ilyen módon a magyar fordítás nem sokkal a lengyel eredeti után megjelenhessék. A közöttünk ennek kapcsán kialakult kedves és élénk levelezés ma is szakadatlanul fennáll. Dr. Herczeg, aki az orvostörténelem magántanára Budapesten, fordítóból egyenesen munkatársam lett, és különösen a magyar nemzetre vonatkozó különböző részletekről tudósított engem. Igazán hálás vagyok és szívből köszönöm Herczeg magántanár úrnak azt a sok, hosszú, magas színvonalú levelet, amelyek mindig végtelenül tanulságosak voltak számomra, és amelyekben tisztelt levelezőm annyira ment előzékenységében, hogy még correctori megjegyzéseket is közölt velem. Végtelenül boldog leszek, ha szerény orvostörténeti fejtegetéseim hozzá fognak járulni a Magyarország és Len-

gyelország között fennálló szellemi együttműködésnek, ennek az évszázados múltba visszanyúló együttműködésnek és barátságnak további megszilárdulásához és állandósulásához...”

E rövid kiemelésből teljes kép rajzolódik ki a nálunk sokáig használt, ma már könyvritkaságnak számító alapvetés szerzője és magyar fordítója közötti szakmai kapcsolatról, ami tükrözi Herczeg Árpád szakmai felkészültségét és szerénységét. A két világháború közötti évtizedek magyar orvostörténelmi kutatásait Győry Tibor és Magyary-Kossa Gyula, e diszciplína két MTA-tagja, egyetemi nyilvános tanárok határozták meg, tollukból olyan alapvetések születtek, amelyek egy tudományág művelésének alapjait vetették meg. A hazai orvostörténelmi kutatást, orvostörténelmi társasági életet az egyetem falai között kívánták megteremteni, olyan légkörben, hogy iskolát teremtsenek e téren. Tanítványaik közül kerültek ki Gortvay György, Daday András, Korbuly György, Bálint Nagy István, Diósadi Elekes György, hogy csak az egyetemi magántanári jogkört elérteket emeljük ki, de a kutatók, publikálók és az orvostörténelmet népszerűsítők köre ennél jóval nagyobb, hatásuk az 1980-as évekig érzékelhető volt a magyar medicina területén. Az orvostörténelmet jelentősen támogatta a budapesti orvosi karon Nékám Lajos professzor, aki az irányítása alatt álló Bőrgyógyászati Klinikán lehetőséget nyújtott az orvostörténelem művelésére saját szakterületén. Kiemelkedő könyv- és kéziratgyűjteménnyel segítette a hozzá fordulókat. Nékám 1920-ban az orvosi sajtóban arra hívta fel a figyelmet, hogy ideje volna megszervezni az orvostörténelem hazai alapgyűjteményeinek – könyvtár, levéltár, múzeum – kutatóhelyeit, és kívánatos volna elrendelni az orvostörténelem kötelező egyetemi oktatását.

Herczeg Árpád 1890-ben született Debrecenben, orvosi tanulmányait a budapesti orvosi karon végezte, ahol 1914-ben oklevelet szerzett. Kiváló nyelvtérzővel, klasszikus műveltséggel rendelkezett, s az

egyetemi iratok szerint 1912-től rendszeres hallgatója volt Győry Tibor magántanári előadásainak. Az első világháború kitörésekor katonai szolgálatra hívták be, bár oklevelének kézhezvétele után a bőrklinikán nyert gyakornoki beosztást, amiből két-három hetet letöltött. Rövid katonai kiképzés után előbb az orosz fronton kapott csapatorvosi beosztást, majd 1915-től az egyik galíciai helyőrségi kórházba vezényelték. E katonakórház a Galíciai Katonaorvosi Intézethez tartozott, amelynek járványügyi részlegét Wladyslaw Szumowski (1875–1954), a lembergi egyetem orvostörténelem rendkívüli tanára vezette. Szumowski polgári orvosként dolgozott a fenti intézetben, akit ugyan korára való tekintettel nem hívtak be katonának, de polgári orvosként katonai intézménybe osztottak be. Itt került kapcsolatba az orvostörténelem iránt érdeklődő katonaeorvos és az orvostörténelem már ismert tanára. Herczeg krakkói egyetemen őrzött levelezéséből kitűnik, hogy a szakmai ügyekben gyakran Lembergben megfordult magyar katonaeorvos és a lengyel „professzor” között inkább orvostörténelemről, mint a helyőrségi kórház bajairól esett szó. Szumowski sem hagyta abba orvostörténeti kutatásait, egyre inkább Krakkóhoz kötődött, ahol a Lengyel Tudományos Akadémia levelező tagja volt (1909) és rendszeresen tartott orvostörténeti felolvasásokat természet- és orvostudományi osztályán. Az előbb említett levelezésből az is kitűnik, hogy Szumowski gyakran „kosárszámra” adott német és később lengyel nyelvű orvostörténeti munkákat Herczeg Árpádnak, amit ő „helyőrségi magányában” tanulmányozott. Herczeg gyorsan megtanult lengyelül, ezt napi munkája is sürgette.

A világháború befejezése után századosi ranggal helyezték tartalékos állományba, háborús szolgálataért 1924-ben vitézi címet is kapott. Nékám Lajos klinikáján folytatta 1914-ben megszakított egyetemi pályáját. Az orvostörténelem iránti érdeklődése megmaradt, sőt Győry Tibor pártfogoltjainak egyike lett. Győry nagyra értékelte Herczeg nyelvtudását, a galíciai katonaeorvosi szolgálat alatt szerzett széles orvostörténeti olvasottságát, így 1924-ben neki adta át az *Orvosi Hetilap* Heti Krónika rovatát, ami nemcsak az orvostársadalmi élet híreit, hanem orvostörténeti tanulmányokat, kisebb írásokat is közölt. Itt és a *Népegészségügy* hasábjain kezdte el szakirodalmi munkásságát. Nékám Lajos, látva adjunktusa szakirodalmi sikereit, mentesítette a rendelőintézeti munka alól, csak osztályon gyógyított, többi idejét az orvostörténelemnek szentelhette. A Krónika rovatot 1931-ben „hivatalosan” is Orvostörténelem rovattá alakították át, amely jelentős publikációs lehetőséget biztosított az e területen működőknek. Itt láttak napvilágot Herczeg Ár-

pád írásai, amelyeknek többségét Magyary-Kossa Gyula is beépítette az 1929-ben megkezdett, négykötetes művébe. Herczeg Árpád egyik jelentős kutatási területe a hazai járványtörténelem volt, főleg a szifiliszjárványokkal, pestis- és himlőhalálózással foglalkozott, bár a sok tanulmány közül kiemelkedett Manardus magyarországi tevékenységét feltáró és alapvetésnek számító tanulmánya, amelyet németül is megjelentetett, s ez talán az európai orvostörténeti szakirodalom legtöbbet idézett munkája.

Az 1930-as években főleg Szumowski munkáját fordította magyarra, látta el olyan jegyzetekkel, kiegészítő részekkel, amelyeket az 1961. évi lengyel kiadásba – megemlítve Herczeg érdemeit – beépítettek, sőt, az 1939. évi magyar kiadás képanyagát is átvették. Szumowski munkájának fordítása jelentős megterhelést jelentett, így nem vett részt az 1935-ben megjelent *Az orvostudományi kar története* című kötet előkészítő és kutatómunkálataiban.

Az *orvostudomány története* a világháború első heteiben, 1939 szeptemberében jelent meg, s a magyar–lengyel évszázados kapcsolatok egyik megnyilvánulása volt. Herczeg Árpád 1939 őszén egyik szervezője volt annak a magyar értelmiségi akciónak, amelynek tagjai a német követségen tiltakoztak a krakkói egyetem tanárainak letartóztatása ellen. A megmozdulás résztvevői az érintettek családjának anyagi segítséget is nyújtottak. Igaz, a német hatóságok 1940 elején a lefogott lengyel egyetemi tanárokat szabadon engedték, köztük Wladyslaw Szumowskit is, de később találtak okot az újabb letartóztatásra.

A második világháború után eltávolították az egyetemről, az orvostörténelem oktatásának megszüntetése szolgált ürügyül, vitézi címe, az első világháború alatt szerzett katonai kitérítései voltak az igazi okai ennek. Előbb rendelőintézeti szakorvosként, majd üzemorvosként dolgozott, később, mivel 1945 előtti szolgálati éveit elvesztette, nyugdíjat sem kaphatott. Ebben a mellőzöttségben az jelentett számára vigaszt, hogy 1948-ban Wladyslaw Szumowski, a Jagello Egyetem akkori rektora javaslatára az ősi egyetem díszdoktorává avatták, címzetes egyetemi tanári címet adományoztak neki. A kitérítést még átvehette, de a lengyel egyetem adta jogokkal élni nem tudott, mivel az akkori politikai helyzet ezt nem tette lehetővé. Az 1950-es évek közepén még bekapcsolódott az Országos Orvostörténeti Könyvtár köré csoportosuló, főleg a két világháború közötti nemzedékből álló orvostörténészek munkájába, de napi feladatai miatt csupán néhány előadás megtartására futotta idejéből. Utolsó orvostörténeti előadását – 1957 tavaszán – az Orvostörténeti Könyvtárban tartotta a szifilisz európai megjelenéséről.